

Dat heet in 't Duitsch „femeln” — ausraufen, — terwijl de veel dikkere, vrouwelijke dito's eerst geoogst konden worden, nadat 't zaad gerijpt was.

Tegen den tijd, dat 't „femeln” plaats vond, was 't vlas, *Linnaria*, uitgebloeid, droeg ballen (zaaddoozen) en moest dan óók geoogst worden.

Voor hennep- en vlaskweekers kwam er m.a.w. op een gegeven oogenblik heel veel werk aan den winkel.

Ze kregen 't druk, moesten zich reppen, om door de drukte heen te komen.

Telkens, als 't oude moederke meende, 't erg druk te hebben, kwam zij — al was 't midden in den winter — met haar versje voor den dag, om te zeggen, wat al werk zij toch te verzetten had.

Wie 'n betere verklaring van 't versje mocht weten, zegge het!

In afwachting kijk ik al vast uit, of intusschen Dr. De Wever niet eens 'n bijdrage in 't Maandblad wil leveren over de vroegere Zuid-Limburgsche cultuurplanten: hennep, vlas, kaardebol....

J. Cremers.

NOGMAALS FREDERIK HENKELIUS.

Van Dr. Steenhuis ontvingen we volgend schrijven, dat we gaarne plaatsen.

Met belangstelling las ik Uw biografie van Frederik Henkelius, in het Februari-nummer van het Natuurhistorisch Maandblad. U achtte het moge-

lijk, dat andere fossielen naar Henkelius benoemd, U onbekend zouden zijn gebleven en hieldt U in dit geval voor inlichtingen aanbevolen.

Die mogelijkheid was inderdaad werkelijkheid. Ziehier wat ik vond:

a. *Astarte Henckeliusiana* Nyst 1835 (niet Henckelusi Nyst, gelijk volgens U Staring opgeeft).

U vindt deze vorm in:

Nyst, 1835, Tabl. foss. prov. de Limbourg, p. 61, no. 160 (inséré dans le dictionnaire géographique de la province de Limbourg, par M. Ph. Vandermaelen, année 1835).

Nyst, 1846, Rech. coq. foss. de Hoesselt etc., p. 5, no. 12, pl. 1, fig. 12.

Nyst, 1843, Description des coquilles et des polyptiers fossiles des terrains tertiaires de la Belgique, Bruxelles, no. 108, pl. IX.

b. *Cerithium Henckelii* Nyst 1843, a b no. 465, pl. XLI.

In 1836: Rech. coq. foss. de Hoesselt et de Kl. Sp., p. 30, no. 77, pl. 3, fig. 77, noemde Nyst deze soort Henckeliusii.

Achter no. 465 staat *Cerithium Henckelii*-Duch. Duch. is de afkorting van M. le comte F. Duchastel, die aan Nyst de vorm zal hebben gezonden.

c. *Corbula Henckeliusiana* Nyst 1843, no. 21, pl. II en reeds 1836, Rech. coq. foss. de Hoesselt et Kl. Spauwen.

In de verwachting, dat deze mededeelingen U welkom zullen zijn, geef ik ze U bij dezen.

De verspreiding van de Groote Hoefijzerneus

(*Rhinolophus f. e. ferrum equinum* Schreber)

in Nederland en aangrenzend gebied

door

G. H. Waage.

„In het jaar 1862 beweerde de Hoogleraar H. Schlegel, dat onze kennis der inheemsche vleermuizen nog zeer gebrekkig was.”

Zoo vangt de publicatie van Dr. Jentink ¹⁾ aan (1879) „en” gaat hij verder, „in 1879 kunnen wij ons bij deze bewering gerust nederleggen.”

Sindsdien is in dit opzicht veel veranderd en hebben meerderen getracht over verspreiding en biologie der vleermuizen iets te weten te komen en wij mogen gerust zeggen, dat onze kennis der inheemsche soorten sterk vooruitgaande is.

Met onze Groote Hoefijzerneus belevan we intusschen merkwaardige dingen.

In 1842 schrijft De Selys-Longchamps ²⁾ in zijn Faune belge over deze vleermuissoort „Cette espèce ne se trouve que dans quelques localités (en Belgique); commune dans les carrières de Maestricht”.

Toen ik in 1927 met Rector Cremers mijn eerste vleermuistochten mocht ondernemen in de vele onderaardsche grotten van Zuid-Limburg, bleek me al ras, dat de Groote Hoefijzerneus hier zeldzaam, heel zeldzaam was. Dat was geen nieuws, want Cremers, zoowel als Schmitz hadden dit

dier slechts een heel enkele maal gevonden en aan hun juiste waarnemingen valt niet te twijfelen. Zij toch kenden en kennen deze vleermuissoort uitstekend, terwijl ook dit dier gemakkelijk is te herkennen, zoodat verwarring met andere soorten uitgesloten is. Ook maakten zij regelmatig tochten door verschillende grotten en wie mocht meenen, dat deze zich uitstrekten uitsluitend langs gemakkelijk begaanbare wegen in de grotten, kan ik uit eigen ervaring meedeelen, dat dit niet het geval is geweest.

Cremers ³⁾ vermeldt tot 1927 twee eigen vondsten, beide te Geulem (1908 en 1915), en zag één spiritus-exemplaar gevangen te Merkelbeek. Pater Schmitz en Pater Boetzkes melden ieder één waarneming (St. Pietersberg en Valkenburg).

In 1927 en 1929 vonden Rector Cremers ⁴⁾ en ik op onze tochten beide keeren één exemplaar te Geulem. Zoo zelden troffen wij de Groote Hoefijzerneus aan, dat Cremers lang aarzelde, om het exemplaar in 1927 gevonden, af te staan voor wetenschappelijke onderzoekingen aan Professor Dubois.

Een zoo zeldzaam dier dooden!

Kop van een Groote Hoefijzerneus.

Foto Waage.

In 1933 en 1935 vond ik zelf in den St. Pietersberg telkens één exemplaar, zoodat tot 1935 uit dezen berg slechts een drietal vondsten bekend was. (Schmitz 1, Waage 2).

„Commune dans les carrières de Maestricht”. Wij konden het niet onderschrijven, maar het moet haast wel zoo geweest zijn tijdens De Selys-Longchamps' onderzoekingen.

Onderzoekers na hem, hebben wel het vermoeden geuit, dat De Selys-Longchamps zich vergist zou hebben met de soort en de Kleine Hoefijzerneus (*Rhinolophus h. hipposideros* Bechst.) heeft bedoeld. Toch lijkt me dit, voor een zoo'n serieuze onderzoeker als hij was, uitgesloten, schreef ik in mijn bijdrage „De vleermuizen van den St. Pietersberg.”⁵⁾

Maitland⁶⁾ en Lameere⁷⁾ geven de Gr. Hoefijzerneus op als een algemeen voorkomende soort, maar zullen hierbij wel steunen op De Selys-Longchamps. Ook Jentink¹⁾ schrijft: „Zij was reeds lang bekend uit Engeland, Frankrijk en Duitschland, in den winter zelfs algemeen in de grotten van Maastricht en zal dus ongetwijfeld wel meer in ons land te vinden zijn.” Hij moet dit aan andere auteurs ontleend hebben, want eenige regels terug schrijft hij: „Mij is het evenwel tot nu toe niet gelukt een in Nederland gevangen exemplaar machtig te worden.”

Voor mij staat vast, dat vanaf 1900 tot 1935 de Groote Hoefijzerneus tot de zeldzame verschijningen moet worden gerekend in onze Zuid-Limburgsche grottenwereld.

Komt *Rhinolophus ferrum equinum* buiten Zuid-Limburg in Nederland voor?

Jentink¹⁾ vermeldt, dat de heer A. A. van

Bemmelen de soort gezien heeft te Nijmegen „en — volgens eene welwillend mij door den Heer Dr. Ed. Everts gedane mededeeling — heeft Mr. Snel-ler van Vollenhoven ééns een voorwerp te Leiden gevonden.”

Bewijsstukken zijn niet aanwezig.

Indien deze waarnemingen juist zijn, zouden dit de noordelijkst waargenomen exemplaren zijn in Europa. De noordelijkste vindplaats in Duitschland is 51°45' 8).

Landsman⁹⁾ schrijft: „Met zekerheid verder nog bekend uit Nijmegen, waar in 1857 door A. A. van Bemmelen een exemplaar werd gevangen”. Dit is echter onjuist. Er staat in de publicatie van Jentink niet gevonden, doch gezien.

Eykman¹⁰⁾ meldt ook: „In 1857 werd een voorwerp te Nijmegen gevangen”. Hij deelt mij echter mede, dit ontleend te hebben aan Landsman.

Van het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie te Leiden kreeg ik bericht, dat in 't Museum alleen exemplaren uit Z. Limburg aanwezig zijn.

Wat de verspreiding in België aangaat, schrijft Leruth¹¹⁾ in 1935 „....., mais il n'est pas difficile d'y reconnaître les *Rhinolophus* grand et petit, communs dans presque toutes nos cavernes, surtout le dernier.”

Zoo is dus de Groote Hoefijzerneus bij onze zuider-buren gewoon in bijna alle grotten.

In Rijnland geven le Roi^{12,13)} en Geyer von Schwepenburg¹²⁾ slechts enkele vondsten (1908, 1909) en Otto¹⁴⁾ (1924) schrijft: „Im Rheinland ist sie selten.”

Wolf¹⁵⁾ (1937) noemt 12 vleermuissoorten op uit het gebied, omsloten door de lijn Aken, Keulen-Wipperfürth, Koblenz, Trier weer naar Aken, maar de Groote Hoefijzerneus ontbreekt.

Hij schrijft: „Das Vorkommen des Groszen Hufeisernase (*Rhinolophus ferrum-equinum* Schreb.) innerhalb der mittleren Rheinprovinz ist von O. le Roi und H. Freiherr von Schwepenburg (1908) für Bonn und Neuwied beschrieben worden. Leider fehlen mir für diese Fundorte die Belegstücke. Bekanntlich handelt es sich bei dieser Art um eine in der Hauptsache südlich vorkommende. Brohmer (1929) gibt für die Grosze Hufeisernase den Harz als nördlichste Verbreitungsgrenze in Deutschland an. Danach ist also ihr Vorkommen in unserem Gebiet als durchaus möglich anzusehen; zudem sei betont, dass die le Roi'schen Angaben verdienen, als zuverlässig bezeichnet zu werden.”

Plaat: Zes exemplaren van de Groote Hoefijzerneus (*Rhinolophus f. e. ferrum equinum* Schreb.) op ware grootte, in winterslaap, in den St. Pietersberg gefotografeerd door Ir. D. C. v. Schaik.

Men lette op de vlieghuid, die om 't lichaam is geslagen, terwijl het staartgedeelte er van naar voren omgeklapt is.

Het tweede dier van rechts is geringd.

Issel¹⁶⁾ noemt 2 vondsten uit het Rijnland-sche Nahetal (1936), waarvan bewijsstukken aanwezig zijn en deelt mede in den winter van 1937—1938 een derde exemplaar te Königswinter gevangen te hebben.

„Ein drittes Exemplar.“

Veilig mogen we dus vaststellen, dat de Groote Hoefijzerneus in 't aangrenzende Duitsche gebied tot nu toe zeer zeldzaam is.

De vondsten daar zijn even schaarsch als ze in Zuid-Limburg waren.

Inderdaad ... waren, want het ziet er naar uit, alsof wij, wat *Rhinolophus ferrum equinum* aangaat, even rijk worden als België.

In 1937 vindt Bels¹⁷⁾ in enkele dagen 3 exemplaren in Z.-Limburgsche grotten, een record, dat spoedig gebroken zou worden. In Maart 1938 vindt v. Schaïk¹⁸⁾ op één avond 79 exemplaren in onzen St. Pietersberg. Kenden we den heer v. Schaïk niet, we zouden denken aan jagerslatijn. Zijn prachtige foto's zullen de twijfelaars overtuigen van de juistheid van zijn waarneming en mededeeling.

Ook dezen winter kwam de Groote Hoefijzerneus regelmatig in vele exemplaren voor. Bels¹⁹⁾ meldt 53 exemplaren. Zoowel onze eigen waarnemingen, als die van v. Schaïk (persoonlijke mededeeling) wijzen er op, dat ook in den winter 1938—1939 veel meer Groote Hoefijzerneuzen hier hebben overwinterd, dan andere jaren, 1937—1938 uitgezonderd. Het aantal dezen winter in den St. Pietersberg waargenomen exemplaren is echter geringer, dan dat van den vorigen.

Waarom we de sterke toename van deze vleermuisensoort in Z.-Limburg moeten toeschrijven, is onbekend.

Zusammenfassung.

Rhinolopus f. e. ferrum equinum Schreber kam nach De Selys Longchamps vor einem Jahrhundert in dem St. Pietersberg bei Maastricht oft vor.

In dem Zeitraum 1900—1935 war dieses Spezies in Süd-Limburg sehr selten und es sind aus dieser Zeit nur einige Funde bekannt. Ausserhalb Süd-Limburg kennen wir mit Sicherheit keinen einzigen Fund aus den Niederlanden.

Nach 1935 nimmt die Zahl Wahrnehmungen von Rh. f. e. in Süd-Limburg zu und werden in dem Winter des Jahres 1937—1938 und 1938—1939 die Exemplare zu Dutzenden im Winterschlaf wahrgenommen.

In dem angrenzenden Gebiete der Ardennen kommt dieses Spezies regelmässig vor.

Im Rheinlande ist Rh. f. e. eine sehr seltene Erscheinung.

LITERATUUR.

1. F. A. Jentink: Wat men van onze inlandsche vleermuisen weet. (Tijdschr. der Nederl. Dierk. Ver. 1879).
2. E. de Selys-Longchamps, Faune belge, 1842.
3. Jos. Cremers: De vleermuisen. De Katholiek, Deel 135 en 136.

4. Jos. Cremers: Beredeneerde voorloopige lijst der in Limburg in het wild voorkomende zoogdieren. Nat. hist. Maandblad, Jrg. 18, 1929.
5. G. H. Waage: De vleermuisen van den St. Pietersberg. 1938.
6. R. Maitland: Prodrome de la Faune des Pays Bas et de la Belgique flamande. 1897.
7. A. Lameere: Manuel de la Faune de Belgique.
8. H. Pohle: Zeitschrift für Säugetierkunde 1936, Bd. II, S. 344—349.
9. H. Landsman: Determineerlijst der Nederlandsche Chiroptera, Public. no. 2 v. h. Natuurh. Museum te Rotterdam. 1933.
10. C. Eykman: De Nederlandsche Zoogdieren. 1937.
11. R. Leruth: Exploration biologique des cavernes de la Belgique et du Limbourg hollandais. Nat. Historisch Maandblad, Jrg. 24.
12. O. le Roi und H. Freiherr Geyer von Schweppenburg: Vorläufiges Verzeichnis der Säugetiere des mittleren Westdeutschland. Verh. Nat. Ver. pr. Rheinl.-Westf. Jahrg. 65, 1908.
13. O. le Roi: Die Säugetiere der Eifel. Eifelvereinsblatt, Jahrg. X—1909, No. 2.
14. H. Otto: Die Säugetiere der Rheinlande. Ein Beitrag für Heimatforschung und Naturdenkmalpflege.
15. H. Wolf: Die Chiropteren der mittleren Rheinprovinz. Vorkommen und Lebensweise. Verh. des Naturh. Vereins der Rheinlande u. Westfalens. 1937.
16. W. Issel: *Rhinolophus ferrum-equinum* (Schreber) im Rheinl. Verh. des Naturh. Vereins der Rheinlande u. Westfalens. 1938.
17. L. Bels: Vleermuisen gevonden in Nov. 1937 op Ned. Grondgebied. Nat. Hist. Maandblad, Jrg. 27.
18. D. v. Schaïk: Over het voorkomen van de Groote Hoefijzerneus in Nederland. Nat. Hist. Maandblad, Jrg. 27.
19. L. Bels: Eerste ringresultaten met Zuid-Limburgsche vleermuisen. Nat. Hist. Maandblad, Jrg. 28.

BEITRÄGE ZUR KLÄRUNG DER EUROPÄISCHEN ARTEN DER MYMARIDEN.

(Mymaridae, Chalc., Hymenopt.)

von WALTER SOYKA, Pfarrer.

(Fortsetzung).

Zu der Art *Alaptus foersteri* n. sp. habe ich noch zu bemerken dass ich sie Prof. Dr. Förster, dem berühmten Entomologen aus meiner Vaterstadt Aachen gewidmet habe, er hat beinahe hundert Jahre vorher seine ersten Veröffentlichungen über die Mymariden gebracht.

Bei der Beschreibung dieser Art hat sich ein störender Fehler eingeschlichen, bei den Grösse-massen muss es heissen: Abdomen: Länge 0,225 mm (und nicht: 0,30 mm).

Alaptus schmitzi n. sp.

Dieses Tier erinnert sehr an *Alaptus globosicornis* (Girault) (Annals of Entom. Soc. America I. 1908), es hat die gleiche gedrungene Form der Fühler, doch das Verhältnis der Fühlerglieder zu einander ist ein anderes, auch finden sich auf den Flügelflächen manchmal Haare. Durch die gedrungene Form seiner Fühler unterscheidet sich das Tier von allen anderen europäischen Arten, es gehört zu den dunklen Arten und erinnert so an